

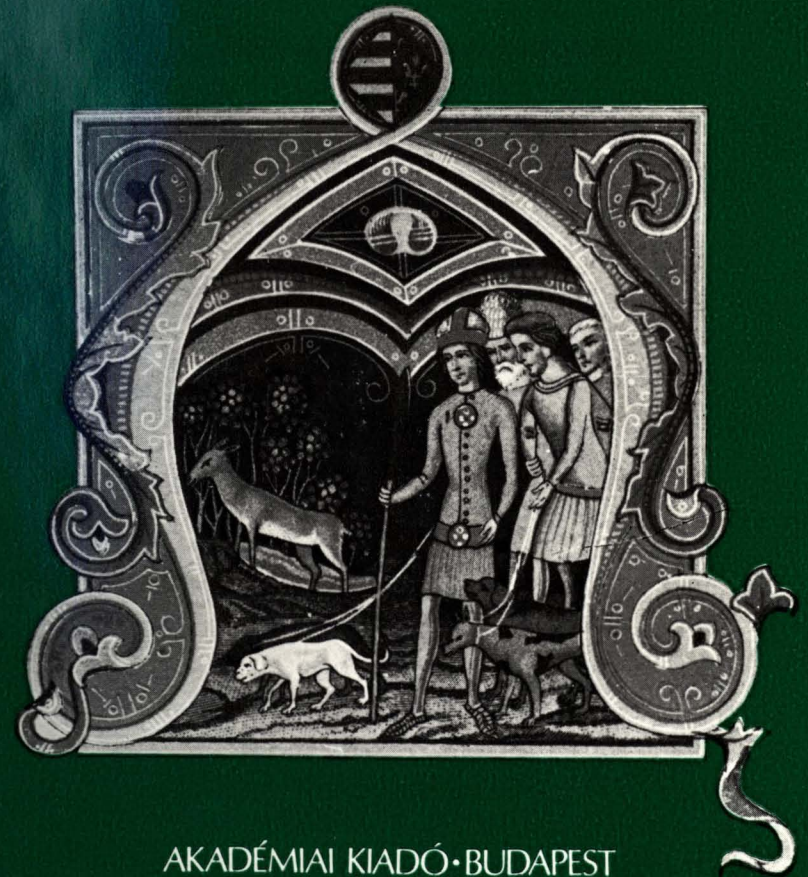
Ára: 157,— Ft

BOLGÁR-MAGYAR
KAPCSOLATOK

TANULMÁNYOK
A BOLGÁR-MAGYAR
KAPCSOLATOK
KÖRÉBŐL

ISBN 963 05 2455 4

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KELET-EURÓPAI IRODALMAK TANSZÉKI KUTATÓCSOPORTJÁNAK
ÉS A BOLGÁR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZETÉNEK GONDOZÁSÁBAN

A JELEN MŰ EGYIDEJŰLEG MEGJELNIK BOLGÁR NYELVEN
A BOLGÁR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA GONDOZÁSÁBAN

TANULMÁNYOK A BOLGÁR—MAGYAR KAPCSOLATOK KÖRÉBŐL

A BOLGÁR ÁLLAM MEGALAPÍTÁSÁNAK
1300. ÉVFORDULÓJÁRA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1981

MAGYAR–BOLGÁR KAPCSOLATOK A FOLKLÓRBAN

Bizonyára tudomást szereztek a bolgár kutatók is azokról az eredményekről, amelyekre a híres magyar–balkáni ballada, a *Falba épített feleség* vizsgálata során jutottam.¹ Ezeket a következőkben foglalhatom össze: a kaukázusi eredetű téma a magyarok vándorlása révén került a Duna-medencébe, s mikor a ballada műfaja megszületett Európában, Magyarországon alakult át balladává; így került át a balkáni népekhez, köztük is először a bolgárokhoz, akikkel a XIV. század közepéig közvetlen kapcsolataik voltak a magyaroknak. Az ének a bolgároktól ment tovább az összes többi szomszéd-néphez. Ezeket az eredményeket egyes balkáni (román, görög) kutatók cáfolni igyekeznek. Egy dolog azonban kétségtelenül kiderül az anyag vizsgálatából: hogy a magyar balladához legközelebb a bolgár változatok állanak. Ez közvetlen magyar–bolgár érintkezést tételez fel még akkor is, ha az elterjedés ellenkező irányú volna, mint ahogy kimutattam.

A két nép folklórja más nyomait is őrzi ennek az érintkezésnek. Idézett tanulmányorozatom első részében² számos magyar ballada nemzetközi elterjedését tanulmányoztam; legnagyobb részüknek francia eredetéhez nem férhet kétség. Minden valószínűség szerint a XIV. században kerültek Magyarországra az akkor nagyszámú vallon telepesek közvetítésével. Ezeknek a balladáknak további útját követve Kelet-Európában meglepően szoros kapcsolatokat találunk magyar és bolgár balladák vagy balladarészletek közt, amelyek ugyanakkor hiányzanak a szerbeknél vagy románoknál. Szó sem lehet tehát a jelenlegi szomszédaink útján továbbított kölcsönzésekről.

Három példát idéznék, amelyek a legvilágosabban mutatják ezeket a kapcsolatokat. (A variánsfelsorolásban szereplő rövidítések feloldását lásd a tanulmány végén levő rövidítésjegyzékben. A variánsokat félkövér számokkal jelöltük.)

¹ Vargyas III. fejezet. Magyarul: uő.: A „Kőműves Kelemen” eredete. = Néprajzi Értesítő 41. 1959. 5–73.; németül: uő.: Die Herkunft der ungarischen Ballade von der eingemauerten Frau. = Acta Ethnographica 9. 1960. 1–2. sz., 1–88. – A rövidítések feloldását l. a tanulmány végén közölt Rövidítésjegyzékben.

² Vargyas I. fejezet. Magyarul: uő.: Francia eredetű réteg balladáinkban. = Ethnographia 71. 1960. 2–3. sz., 163–276.

Az első a híres *Katonalány* ballada (*Мома войник, A Donzela que vai a Guerra, Königstochter im Heeresdienst*). A következő bolgár változatokat használtam:

1. *Csehlarov* 8. sz. = *Angelov-Vakarelszki* 45. sz. 2–3. *Verković* 11. és 250. sz. 4–6. *Miladinovi* 86., 103. és 201. sz. 7–9. *Sapkarev* 374., 404. és 461. sz. 10. *Arnaudov* 138. sz. 11. *Sztoilov* I, 439. sz. 12. *Mihajlov* 234. sz. 13. *Boncsev* 51. sz. 14. *Kacsanovszkij* 50. sz. 15. *Csolakov* 76. sz. (kivonata = *Angelov-Vakarelszki* 45. sz.) 16. *Sztoin* 1939. 346. sz. 17. *Sztoin* 1931. 231. sz. 18–22. *Sztoin* 1928. 543. és 1550–1553. sz. 23. *Sztoin* 1934. 82. sz. 24. SzbNU 13, 43. 3. sz. 25. SzbNU 15, 24. 26. SzbNU 40, 385. 8. sz. 27. SzbNU 40, 388. 13. sz. 28–29. *Vatev* 308. 141. sz. és 310. 142. sz. 30–31. SzbNU 44, 191. 203. sz. és 193. 205. sz. 32–33. *Cicelkova* I, 16. 17. sz. és II, 137. 169. sz. 34. SzbNU 5, 16. 3. sz. és 5, 21. 35. SzbNU 6, 58. 4. sz. 36. *Izv. Etn. Muz.* VII. 123. 37. SzbNU 1, 269. 231. sz. 38. SzbNU 1, 53. 31. sz. 39. SzbNU 42 *Kepov* 209. 40. SzbNU 42 *Popivanov* 84. 2. sz. 41. SzbNU 38 *Burmov* 27. 3. sz. (Nem tudtam elérni SzbNU 2, 95 és 126-ot, amelynek létezéséről Seemann Erich szíves közléséből van tudomásom.)

Egy magyar változata, amelyet az utóbbi két évtizedben fedeztek föl Moldvában, a következő.

1. Az öreg Dancia magát siratgassa:

Istenem, istenem, kilenc lányom közül,
Kilenc lányom közül még egy fiam sincsen,
Istenem, istenem, ki váltson fel ingem,
Ki váltson fel ingem katona-rabságból?

2. Legkisebbik lyánya ajtóján hallgassa.

Apám, édesapám,
Veressük hajamat vitézek módjára,
Szabassuk köntösöm huszárok módjára.

3. Fel is felpattana szürke paripára,

Mikor elméne a Duna martjára,
El is elindula katona-rabságba.

4. Istenem, istenem, vajon e mi lehet,

Vitéz-e vaj kegyes?
Tán ülése hojza, mintha vitéz volna,
Személye ugy hojza, mintha kegyes volna.

5. Hirejzünk el mű es híres guzsalykákat,

Híres guzsalykákat, híres puskácskákat.
Mert ha vitéz leszen, a puskából veszen,
De ha kegyes leszen, a guzsalyból veszen.

6. Guzsalyra se néze, s a puskából veve,
Ott se ismerék ki, vitéz-e vaj kegyes?
Hirejzünk el mű es híres keresztetek,
Híres keresztetekbe híres rozmarintot,

7. Mer ha vitéz leszen, tetejéből veszen,
De ha kegyes leszen, az aljából veszen.
Aljára se néze, tetejéből veve,
Ott se ismerék ki, vitéz-e vaj kegyes?

8. Hirejzünk el mű es híres istállókat,
Híres istállóba meleg feredőket.
Met ott kiismerjük, vitéz-e vaj kegyes?
Szolgáim, szolgálaim, mikor én lehuzom,

9. Mikor én lehuzom lengyel sarku csizmám,
Akkor rikojtsátok: szökjél uram, szökjél,
Szökjél uram, szökjél Ferenc Jóska császár,
Égetik országod, rabolják népedet.
Ott se ismerék ki, vitéz-e vaj kegyes.

10. Istenem, istenem, kilenc esztendeje,
Kilenc esztendeje, három teljes napja
Együtt iszunk, eszünk, egy asztalnál ülünk,
Mégse ismerjük ki, vitéz-e vaj kegyes?

11. Én vagyok, én vagyok öreg Danci lyánya,
Öreg Danci lyánya, legkisebbik lyánya.
Kilenc lyánya közül még egy fia se vót,
Aki őt felváltsa katona-rabságból.

A teljes szöveget Kallós Zoltán följegyzése alapján Faragó József közölte. Két másik változata: *Faragó-Jagamas* 18. sz. és *Kallós* 124. sz. (Mindhárom Moldvából.)

A téma francia eredetű, tőlük került el portugálokhoz, spanyolokhoz, olaszokhoz, továbbá a Balkánra, valamint a magyarokhoz, csehekhez, szlovákokhoz, ukránokhoz és oroszokhoz. A magyar fogalmazásban vannak részletek, amelyek megegyeznek a portugál és spanyol fogalmazással, de ismeretlenek az olasz és délszláv verzióban, vagy legalábbis az egyikben. Ilyen részlet, hogy a lány éppen csizmáját húzza, amikor levelet hoznak országa veszélyéről, ilyen a fürdőpróba, aminek célja a levetköztetés, amiből folyóátúztatás lesz, vagyis erőpróba; ilyen a hajlevágás, ami helyett a délszlávoknál éppen hosszú

haját mutatja fel a túlsó partról csúfságul a vitézeknek. Ezek az elemek, amelyek „átugorják” a közbeeső népeket, jelzik, hogy a ballada nem a természetesnek tartott úton került a magyarokhoz: az olaszok és délszlávok közvetítésével, hanem a francia telepések révén, akik a francia eredeti formát ismertették meg. Ez a francia eredeti ma már csak egy töredékből ismeretes, de abból mégis megállapítható, hogy az ibériai és olasz fogalmazás belőle származik.

A román verzió annyira különböző és sajátos, hogy nem jöhet számításba mint közvetítő a magyar és bolgár fogalmazás között.

A délszláv anyag bizonyos magyar párhuzamok mellett kétségtelen egyezéseket mutat az olasz fogalmazással is: a leány néha nem apját helyettesíti, hanem bátyját, s a fürdőpróba helyett folyón kell átúsztatnia; valamint kisebb jelentőségű részleteket. Ezeket az eddigi kutatás eléggé nyilvántartja.³

A bolgár szövegek jelentősen eltérnek a délszlávoktól. Legfontosabb eltérés, hogy a cárnő *felismeri* a leány lány-voltát, többnyire Lázár-napi énekéről, ritkábban „megálmodja”. Ugyanakkor a magyar fogalmazás jellegzetes elemeit is felismerjük bennük, amelyek a délszlávoknál hiányzanak. Ilyen a fürdőjelenet, bár romlott formában és különféle magyarázattal; de sosem folyón kell átkelnie, ami bátorságpróba a szomszédoknál. (A délszlávoknál csak két bosnyák szövegben van fürdőpróba, valamint egyszer Bogišić gyűjteményében, amelyben több bolgár vonás jelentkezik — ez talán bolgár hatás nyoma benne?) A bolgár ballada leánya is levágatja haját, mint a magyar és portugál, nem mutatja fel az ének végén, mint a horvát és szerb hősnő. További részletegyezések: választás guzsaly és fegyver között, virág és termés közt, valamint a lányok 9 száma.

De a legfeltűnőbb egyezés nem is az idézett szöveggel kapcsolatos, hanem egy 1570-ből származó irodalmi alkotással. „Az Béla királyról és az Bankó lányáról széphistória”, amelynek azonos a tartalma. Ennek hősnője az öreg Bankó vitéz lánya, akinek neve 12 általam ismert bolgár szövegben fordul elő. (1., 8., 17—22., 24., 33., 39., 41.) Költeménye végén a szerző bejelenti, hogy horvátból fordította; erről olyan részletek is tanúskodnak, amelyek egyedül a délszláv változatokból ismeretesek. Viszont más részletek és a cselekmény egész menete azonos a mai magyar népi változattal. Ez a tény és bizonyos stílus-törés az elbeszélés menetében elárulja, hogy a szerző ismerte a hagyományos magyar változatot, és beleolvastott néhány neki tetsző délszláv részletet. Emellett kétségtelen tény, hogy a Bankó név sehol sem fordul elő a szláv szövegekben, ugyanakkor elég gyakori a középkori magyar oklevelekben. Ezen a ponton tehát világos összefüggés van a magyar és a bolgár szövegek között.

³ Lásd: Созинович, И.: Песни о девушке воине и билины о Ставре Годиновиче. = Русский филологический Вестник 1886. 301—337., 1887. 369—394., 1888. 28—328.; Веселовский, А. Н.: jegyzetek. = Archiv für Slavische Philologie 1887. 224—233.; Nigra, C.: Canti popolari del Piemonte. (2. kiad.) Torino 1888. 48. szám és jegyzetei.

Második példánk az elválasztott szeretők sírjából fakadó virág motívuma. (Неразделни) Lásd 1—6. Sztoin 1928. 366—367., 481. és 260—264. sz. 7—9. Sztoin 1931. 2162—2164. sz. 10. Sztoin 1939. 1425. sz. 11. Sztoin 1934. 652. sz. 12. Verković 137. sz. 13—14. Miladinovi 288. és 497. sz. 15. SzbNU 44 Popivanov 114. sz. 16—17. Cicelkova 71. és 101. sz. 18—21. Angelov—Vakarelszki 50—52. sz. 22. Izv. Etn. Muz. 8, 133. 7. sz. 23. SzbNU 38 Burmov 68. sz. 24. SzbNU 42 103. sz.

Azok az énekek, amelyekben ez a motívum előfordul, teljesen különbözőek a bolgároknál és délszlávoknál. Az utóbbiaknál hosszú epikus történetekbe van illesztve, míg a bolgár énekek néhány sorban adják elő, hogy a szeretők nem lehetnek egymásé, többször kígyómarástól hal meg a lány. De a sír-virág maga — ellentétben a délszlávokkal — közeli egyezéseket árul el a magyar (és portugál, breton) változatokkal: a délszlávoknál sosem találjuk, csak a magyarban és bolgárban, hogy a két szerelme a templom előtt és mögött temetik el, néha a falu két ellenkező végén. A délszlávok nem ismerik azt a lényeges magyar mozzanatot, hogy a kegyetlen anyós öleti meg fia szeretőjét, sőt letöri a sírvirágot — a bolgárban a mostoha néhány variáns szerint gyilkosa a lánynak, s a sírból kinövő virágot forró vízzel öntözi, vagy kitépi és elégeti. Sőt, a virág is megszólal, és megátkozza ellenségét, aki elválasztja a szerelmeseket. A románoknál más irányt vesz a történet azáltal, hogy a két szereplő férj és feleség, s a megöletés célja nem az, hogy megakadályozzák egyesülésüket. Végül sem a délszlávok, sem a románok nem ismerik azt a gyakori magyar (portugál és breton) motívumot, hogy a letört virágból madarak szállnak az égre vagy a gyilkos szülők vállára, és a gyermekek átkát vagy tanulságot sugnak fülükbe. A 21. bolgár változatban is madarak szállnak a virágból az égre, máskor csillagokká válnak (10. és a 20. változata).

A harmadik magyar balladát, a *Csudahalottat* hasonló kapcsolat fűzi a bolgár szövegekhez.

Bizony csak meghalok Anyám édesanyám
Görög Ilonáért, Karcsu derekáért.
Karcsu derekáért, Gombos ajakáér,
Gombos ajakáér, Piros orcájáér!
Ne halj fiam, ne halj Bertelaki László!
Csináltatok néked Ojan csuda malmot:
Kinek egyik köve bélán gyöngyöt hányjon;
Másod köve pedig sustákat, petákat.
Oda is eljönnek szüzek, szép leányok,
A tied is elgyün, szép Görög Ilona.
Eresszen el anyám, anyám, édesanyám
Csudamalom látni, csudamalom látni!
Ne menj lányom, ne menj: megvetik a hálót,

Megvetik a hálót, megfogják a márnát.

Bizony csak meghalok...

— stb., s következik az újabb csalogatás a csodatoronnyal, amelynek szélessége a Tiszát eléri, magassága pedig az eget. Ez sem sikerül. Ezután:

Halj meg fiam, halj meg, Bertelaki László.

Ide is eljönnek csuda halott látni.

A tied is eljő: szép Görög Ilona,

A tied is eljő: szép Görög Ilona

Eresszen el anyám, anyám, édesanyám.

Csuda halott látni, csuda halott látni.

Ki érettem megholt, halálé változott!

Nem ereszek lányom, lányom, édes lányom,

Megvetik a hálót, megfogják a márnát!

Avval csak beszökött öltöző házába,

A nyakába vette fontalan szoknyáját,

Elejébe vette fehér előruhát,

A lábába huza piros patkós csizmát.

Kelj föl fiam, kelj föl, Bertelaki László!

Mert a határon jön szép Görög Ilona,

Kiér te megholtál, halálé változtál!

Kelj föl fiam, kelj föl, mert a lábodnál áll,

Kiér te megholtál, halálé változtál!

Láttam én halottat, de ilyent sohase:

Kinek az ő lába felszökőleg álljon,

Kinek az ő karja ölelőleg álljon,

Kinek az ő szája csókolólag álljon!

Avval csak felszökött Bertelaki László.

A következő bolgár változatokat használtam:

1—3. *Sztoin* 1928. 2398., 3676—3677. sz. 4—7. *Miladinovi* 117., 185—187. sz. 8. *SzbNU* 16/17, 100. 9. *Sztoilov* 324. sz. 10. *Sapkarev* 797. sz. 11—14. *Sztoin* 1931. 831—833. és 2022. sz. 15—21. *Sztoin* 1939. 709—715. sz. 22. *Sztoin* 1934. 325. sz. 23. *SzbNU* 40, 399. 33. sz. 24. *SzbNU* 44, 257. 307. sz. 25. *Cicelkova* 233. sz. 26. *Verković* 304. sz. 27. *SzbNU* 38 *Popivanov* 5. sz. 28. *Uo. Burmov* 161. sz. 29—30. *SzbNU* 42 *Popivanov* 92—93. sz.

A ballada témája és sok fogalmazási részlete megtalálható angol—skót, dán, francia és holland balladákban. A magyar fogalmazás a nyugati balladák sajátos formáját alkalmazza, a strófaismétlő formát (Gerüststrophenlied, incremental repetition), ahol a versszakok vagy egyes versszakcsoportok ismétlődnek, de bennük egyes elemek változnak, s ez fejleszti tovább a cselek-

ményt. Ez a forma ismeretes néhány horvát változatban a magyar—horvát nyelvhatár közelében, de sehol másutt a délszláv hagyományban, ahol ez az ének epikussá válik, és más motívumokkal keveredik. A bolgároknál ellenben ugyanebben a formában ismeretes, bár mindig töredékesen. Egyetlen szövegben sem alkalmazzák következetesen, de jellegzetességei mégis felismerhetők. Kétségtelen, hogy a délszláv és bolgár anyagban a bolgár van közelebb a magyarhoz.

Itt ismét egy név is erősíti ezt a kapcsolatot. A magyar ballada igen sok változatában a szép Görög Ilonáról van szó (esetleg Görög Szép Ilonáról). Ez a név a középkori és XVI—XVII. századi irodalomban nagy népszerűséget élvező Trója-regény (Páris és Heléna) hősnőjéről ment át a ponyván keresztül a népköltészetbe. (Legrégbbi szövegeinkben nincs is még „Görög” név, csak „Szép Ilona”.) A bolgárok is Görögnek nevezik a ballada hősnőjét, de ők szomszédai lévén a görögöknek, ezt valóban népnévként értelmezik, amint ezt Erich Seemann kimutatta⁴ (más következtetés keretében).

A *Falba épített feleség* c. balladáról szóló tanulmányomban idéztem egy bolgár balladát,⁵ amelyben egy török fogságba esett asszony leteszi gyermekét egy fa tövébe, s a Sztara Planina oltalmába ajánlja. Ezt csak a *Falba épített feleséggel* kapcsolatban tárgyaltam, s csak mellékesen említettem a szegedi *Gyönyörű Bán Kata* balladát (*Törökhöz elcsalt menyecskét*) és morva variánsait. Ennek tartalma a következő: Egy török addig csalogat egy asszonyt hazája különleges gazdagságával, amíg az vele megy. Egy fa alatt leteszi gyermekét azon szavakkal, amelyek a bolgárban is elhangzanak: „Mikor a madarak szárnyukkal csattognak, Csak azt gondoljátok, Hogy édősanyátok beszél tehozzátok. Mikor eső esik, csak azt gondoljátok, Hogy én fűrésztgetlek, az édősanyátok.” Később megbánja tettét, elszökik a csábítótól, de csak gyermeke holttetemét találja, s bánatában maga is meghal.

A teljes magyar balladát megtaláltam a morva és szlovák anyagban,⁶ sőt bevezető formuláját az ukránoknál is,⁷ ti. az idegen ország gazdagságának mesés ígéretét, ami nyugati balladának is ismert formulája. Ismét azzal az esettel állunk tehát szemben, hogy a magyar és bolgár hagyományban (vala-

⁴ Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. III. Freiburg im Breisgau 1957, 116. 58. sz.

⁵ *Vargyas* 218. Magyarul: A „Kőműves Kelemen” eredete, i. m. 55—56.; németül: uő.: Die Herkunft der ungarischen Ballade von der eingemauerten Frau, i. m. 64.

⁶ *Horák, J.*: Slovenské ľudové balady. Bratislava 1958. 59. sz.; *Bartoš, F.*: Národní píse moravské. Brno 1889, III. 16. sz.; *Sušil, F.*: Moravské národní písně. (4. kiad.) Praha 1951, 144. l. 299., 301—303. sz.; *Bartoš, F.*—*Janáček, L.*: Kytice z národních písní moravských, slovenských českých. Praha 1953. 189.

⁷ *Головацкий, Я. Ф.*: Народные песни галицкой и угорской руси. 1—3. Москва 1878, 3.к./I, 54. 13. sz. Idézett tanulmányomban felsorolt bolgár változatokhoz hozzátehetem *SzbNU* 42. 162. sz.-ot is.

mint a szlovák—morva—ukránban) megtalálunk egy énekszöveget, amely hiányzik a délszlávoknál, és tudomásom szerint a románoknál is. Ismét kénytelenek vagyunk közvetlen kapcsolatot feltenni a ma nem szomszédos két nép között.

A balladában ezek a kapcsolatok minden valószínűség szerint a magyaroktól a bolgárokhoz vezető útvonalat árulják el, minthogy a kérdéses balladák teljes egészükben vagy részleteikben nyugati — francia — eredetűek, s a középkori francia telepések közvetítésével kerültek Magyarországra, tőlünk pedig tovább szomszédainkhoz. Úgy látszik, hogy maga a ballada műfaja is ugyan ezen az úton jutott el Kelet-Európa népeihez.⁸

Azonban van egy folklórelem, ahol a kapcsolat ellenkező irányú. A balkáni farsangi játékok álarcosainak, a kukeriknek jellegzetes motívumai megjelennek a magyar betlehemes játékok pásztorainak mókáiban: az egyik pásztor úgy tesz, mintha meghalna, társai sírt mérnek neki, orvost hívnak, aki élesztgeti, sőt hasonlóképpen célozgatnak megházasítására is.⁹ Eddig legközelebbi párhuzamokat a trákiai bolgár játékokban találhattunk. A magyar pásztorjáték „öreg”-ének neve „Dedo” vagy „Dado”, ami kétségtelenül balkáni, szláv eredetre mutat. A téli napfordulóhoz kapcsolódó szokások, amelyek antik hagyományokra vezethetők vissza, és a Földközi-tenger medencéjéről Kelet- és Nyugat-Európáig elterjedtek, nemigen lehettek ismereteseek a magyarság korábbi hazájában, s jelenlegi hazájukban kellett megtanulniok az ott talált, ill. szomszédos szlávoktól.

Mindezek a kapcsolatok elképzelhetők a honfoglalástól kezdve (IX. század) egészen a középkor végéig. A szokások átvétele az első századokban történhetett, a balladáké — a ballada történetéből és a magyarországi francia balladaátvételekből következőleg — a XIV. században.

Mindez a kapcsolat határozott magyar—bolgár érintkezésekre világít rá a középkor folyamán. Ezek az érintkezések a Szörényi bánság közvetítésével képzelhetők el: ott ugyanis nagyobb mennyiségű magyar lakosságra kell következtetnünk a sok magyar eredetű helynévből, sőt folyónévből. Ezek a magyarok, akik a Kárpátok és a Duna közt éltek, közvetíthettek a bolgárokhoz is, románokhoz is bizonyos magyar hagyományokat. A fordított utat pedig a honfoglaláskor az ország területén talált bolgárszláv lakossággal jól meg tudjuk magyarázni.

Ezeknek az érintkezéseknek a török előnyomulás vetett véget a Balkánon a XIV. század közepétől kezdve. Úgy vélem, az előadott párhuzamok és a mögöttük felderengő történelmi kapcsolatok felhívhatják a bolgár és a magyar történészek figyelmét is a magyar—bolgár érintkezések történetének kutatására.

⁸ Vargyas IV. fejezet. Magyarul: Műfaji és történelmi tanulságok. = Ethnographia 73. 1962. 2. sz., 206—259.

⁹ Vargyas Lajos: Mimos elemek a magyar betlehemes játékokban. = Antiquitas Hungarica 2. 1948. 1—2. sz., 177—184.

sára, amelyeknek fényében a folklór eredményei is világosabb körvonalat kaphatnak. Annyi mindenképpen valószínű ebből, hogy a folklór kutatások eredményei bizonyos esetekben támpontul szolgálhatnak a történelmi vizsgálatok számára is.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Angelov— Vakarelszki	= Ангелов, Б.—Вакарелски, Х.: Сенки из невиделица. Книга на българската народна балада. София 1936.
Arnaudov Bogišić	= Арnaudов, М.: Вградена невеста. СбНУ 27. 1913. = Bogišić, V.: Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapise. Beograd 1878.
Boncsev Burmov	= Бончев, Н.: Сборник от български народни песни. Варна 1884. = Бурмов, А.: Народни умотворения от с. Белачеркова (Търновско). СбНУ 38. 1930.
Cicelkova	= Цицелкова-Божикова, З.: Български народни песни от Средного-рието. 1. Дял: Песни от Копривница. 2. Дял: Песни от с. Войнягово. СбНУ 46. 1953.
Csehlarov	= Чехларов, Н.: Народни умотворения, записани преди Освобожде-нието от разни места. СбНУ 26. 1912.
Osolakov Faragó—Jagamas	= Чолаков, В.: Български народен сборник. Ч. I. Београд 1872. = Faragó József—Jagamas János: Moldvai csángó népdalok és balla-dák. Bp. — Bukarest 1954, Szépirodalmi — Áll. Irod. és Művészeti.
Izv. Etn. Muz. Kacsanovszkij	= Изгестия на Народния етнографски музей в София. = Качановский, В.: Памятники болгарского народного творчества. Вып. I. Сборник западноболгарских песен. Санктпетербург 1882.
Kallós	= Kallós Zoltán: Balladák könyve. Bp. 1970, Magyar Helikon — Európa.
Kepov Mihajlov	= СбНУ 42. Kenov. = Михайлов, П.: Български народни песни от Македония. София 1924.
Miladinovi Sapkarev	= Братя Миладинови: Български народни песни. София 1942. = Шапкарев, К. А.: Сборник от български народни умотворения. I. ч. Простонародна българска поезия или български народни песни. 1—8. София 1891.
SzbNU (СбНУ) Sztoilov Sztoin 1928. Sztoin 1931	= Сборник за народни умотворения и книжнина (и народопис). = Стоилов, А. П.: Народни песни от Леринско. Изв. Етн. Муз. 4, 43. = Стоин, В.: Народни песни от Тимок до Вита. София 1928. = Стоин, В.: Народни песни от Средна Северна България. София 1931.
Sztoin 1934. Sztoin 1939.	= Стоин, В.: Родопски песни. СбНУ 39. София 1934. = Стоин, В.: Български народни песни от Източна и Западна Тракия. София 1939.
Vargyas	= Vargyas Lajos: Researches into the Mediaeval History of Folk Ballad. Bp. 1967, Akadémiai.
Vatev	= Ватев, С.: Народните песни от Софийско и от близките краища... СбНУ 1942.
Verković	= Верковић, Стефан: Народне песме Македонски бугара. I. Женске песме. Београд 1860.